

ВІДТВОРЕННЯ МАЙНОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АПК

Обґрунтовано змістові характеристики механізму відтворення об'єктів майнового потенціалу підприємств АПК

Постановка проблеми. Майновий потенціал підприємства є складною системою, ефективне управління якою в умовах нестабільного зовнішнього та внутрішнього середовища є основою успішного функціонування та розвитку суб'єкта господарювання в цілому. Одним з першочергових завдань управління ним є забезпечення ефективного відтворення його основних об'єктів. Проблеми відтворення об'єктів майнового потенціалу сьогодні актуальні як ніколи, оскільки вони морально та фізично зношені, а також їхній обсяг недостатній для ефективного господарювання. Професор Г. Підлісецький відзначає, що "аграрні підприємства України забезпечені технічними засобами лише на 45-65 % від технологічної потреби, більшість з них амортизована і потребує заміни. Дослідження стану матеріально-технічної бази аграрних підприємств показали, що 2/3 об'єктів нерухомості спрацьовані на 50-70 %, а засоби механізації – на 70 – 95 %" [8, с. 81].

Відтворення як економічна категорія означає безперервне відновлення виробництва товарів, послуг та духовних благ, на основі якого здійснюється відтворення всіх елементів економічної системи – продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та виробничих відносин (або відносин економічної власності), а також господарського механізму [2, с. 223].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо розглянути об'єкти майнового потенціалу, то в економічній літературі найбільша увага приділяється відтворенню основних засобів [4; 9; 12]. В.С. Котковський вважає, що відтворення – це складний механізм, який включає інтегровану, органічно пов'язану цілісну систему економічних, організаційних і правових форм та методів господарювання, спрямованих на впровадження прогресивної й принципово нової техніки, комплексної модернізації основного капіталу [4, с. 5]. На думку Т.М. Старицького, відтворення основного капіталу є процесом постійного повторення його виробничого використання, зносу, амортизації, підтримки в робочому стані через здійснення ремонтів та відновлення в натурі [9, с. 5]. За Н.В. Швецем, відтворення – це безперервний процес формування, забезпечення працездатного стану й розвитку основних засобів підприємства згідно з його стратегічними орієнтирами [12, с. 3]. Механізм відтворення майнового потенціалу як єдиного цілого і науковій літературі не здійснено. Враховуючи вищезазначені та інші наукові тлумачення вважаємо, що відтворення майнового потенціалу – це процес формування, оновлення об'єктів майнового потенціалу на основі використання внутрішніх та зовнішніх джерел, ціль якого є якісне покращення його об'єктів для забезпечення прибуткового господарювання підприємства.

Метою дослідження є обґрунтування змістових характеристик механізму відтворення об'єктів майнового потенціалу підприємств АПК з метою визначення основних факторів, які впливають на цей процес та обґрунтування джерел відтворення, які його обумовлюють.

Викладення основного матеріалу дослідження. При формуванні та використанні об'єктів майнового потенціалу господарюючих систем розрізняють просте, звужене та розширене відтворення. *Просте*

відтворення потенціалу здійснюється в незмінних обсягах для відновлення спожитих факторів виробництва і забезпечення безперервності його функціонування.

Розширене відтворення потенціалу підприємства передбачає кількісний та якісний розвиток виробничих факторів і інших складових потенціалу, які забезпечують вищу результативність його діяльності [10].

Звужене відтворення характеризується повторенням об'єктів потенціалу в обсягах, що є меншими, ніж у попередньому періоді. Саме даний вид відтворення є характерним для періоду економічних криз, коли підприємства змушені споживати повністю новостворену вартість. Певною мірою звужене відтворення об'єктів майнового потенціалу є наслідком призупинення надходжень інвестицій, дії недосконалої амортизаційної політики, збитковості і неплатоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Автор вважає, що при обґрунтуванні видів відтворення майнового потенціалу необхідно відзначити типи розширеного відтворення – екстенсивний та інтенсивний.

Екстенсивний тип розширеного відтворення об'єктів майнового потенціалу передбачає зростання їх обсягів за рахунок залучення все нових трудових, матеріальних та фінансових ресурсів без поліпшення та вдосконалення технічної і технологічної основи виробництва та організації праці.

Інтенсивний тип відтворення передбачає зростання обсягів об'єктів майнового потенціалу завдяки підвищенню ефективності їх використання, тобто за умови більш досконалої організації праці, яка дозволяє одержувати кращі результати з меншими затратами праці та всіх видів ресурсів і кращого матеріально-технічного оснащення процесу виробництва.

Процес розширеного відтворення об'єктів майнового потенціалу невіддільний від процесу їх нагромадження, тобто утворення національного багатства. Для забезпечення розширеного відтворення необхідно створювати все більш нові та досконалі засоби виробництва для все більшої кількості працюючих. Отже, для цього необхідно частину прибутку перетворити на об'єкти майнового потенціалу, або ж нагромадити, тобто капіталізувати додаткову вартість (прибуток).

Розширене відтворення об'єктів майнового потенціалу і формування на його основі інвестиційно-інноваційної бази розвитку підприємств є однією з найактуальніших проблем в Україні. Без швидкого та ефективного її вирішення неможливо зайняти власну нішу на зовнішньому ринку і своє місце у світовому розподілі праці, а також забезпечити євроінтеграцію як стратегічну мету трансформації національної економіки [3, с. 64]. Щодо інвестиційно-інноваційного відтворення, то, на нашу думку, таке його визначення носить дискусійний характер. Інвестиції можуть бути використані підприємством для відтворення об'єктів свого майнового потенціалу незалежно від того чи є даний процес інноваційним. Відтворення об'єктів майнового потенціалу може бути інноваційним або усталеним. У першому випадку в господарську діяльність залучаються певні новації, результати новітніх розробок, які ще не використовувались у господарюванні. Другий же передбачає використання

нових за терміном виготовлення об'єктів, але вони не є інноваційними, а залучаються як перевірені часом ресурси, які забезпечують прибуткове господарювання.

Вирішувати проблеми інноваційного відтворення повинні підприємства та держава, як гарант законодавчого регулювання, бюджетного фінансування та правової підтримки діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Слід відзначити, що ефективне просте та розширене відтворення потенціалу характерне прибутковим

господарюючим системам. Якщо підприємство має збитки або є банкрутом, воно має "базовий" рівень внутрішнього відтворення потенціалу. Суб'єкт господарювання може використовувати зовнішні джерела відтворення, але за них треба додатково платити.

На рис. 1 представлений механізм відтворення об'єктів майнового потенціалу підприємства з виокремленням об'єктів та джерел відтворення.

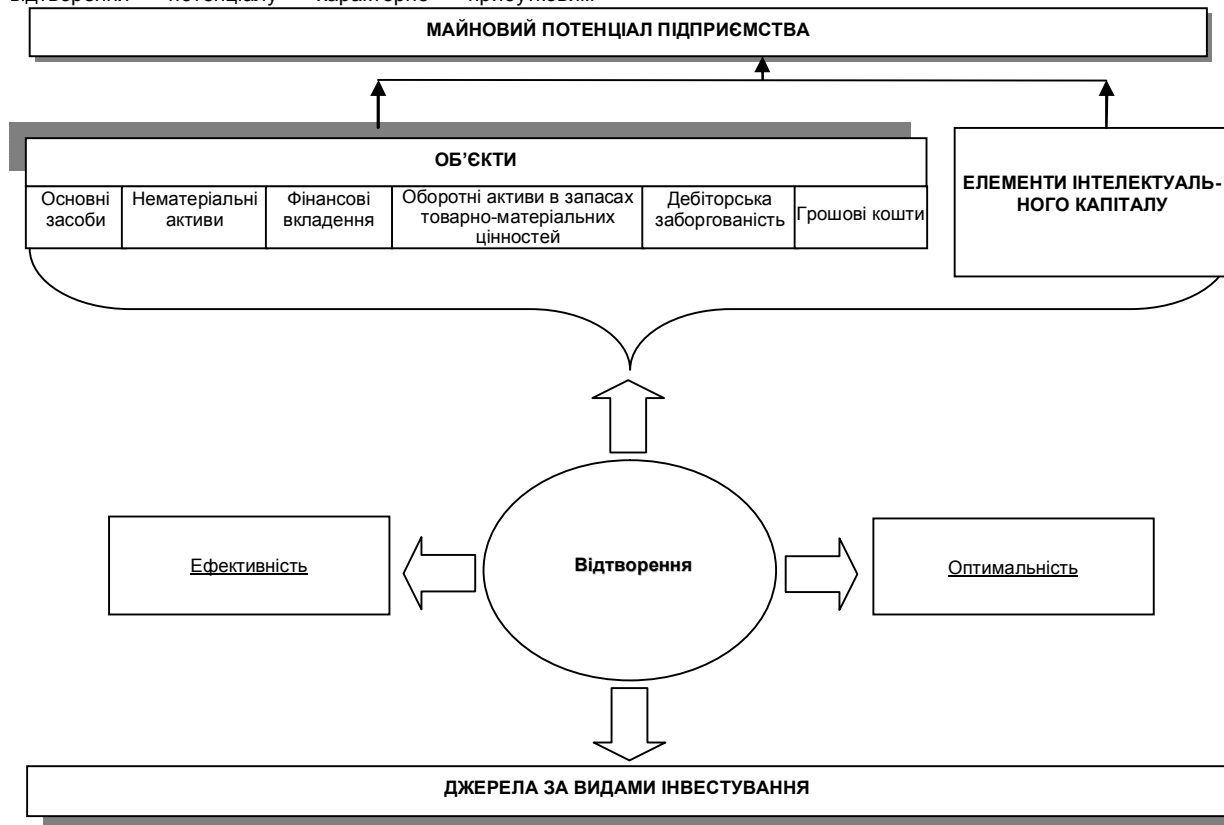

Рис. 1. Механізм відтворення об'єктів майнового потенціалу підприємств

Дослідження показали, що на відтворення майнового потенціалу впливає ряд факторів:

1. *Стадія розвитку підприємства та його потенціалу.* Залежно від того, на якій стадії розвитку знаходиться підприємство, виникає необхідність в залученні майнових об'єктів та в обсягах відтворення. Якщо розглянути класичний чотириохфазний життєвий цикл підприємства, то можна зробити висновок, що на стадії народження у відтворенні об'єктів майнового потенціалу немає необхідності, оскільки вони щойно сформовані і ще морально й фізично не зношені; стадія юності характеризується зростанням обсягів господарювання підприємства та його потенціалу, на цьому етапі виникає необхідність в залученні додаткових майнових об'єктів та здійсненні розширеного відтворення інноваційного типу. Даний вид відтворення характерний й для наступної стадії – стадії розквіту. Така стратегія відтворення змінюється на стадії зрілості (стагнації), коли підприємства для оновлення об'єктів майнового потенціалу використовують звужене відтворення.

2. *Державна політика, яка реалізується шляхом податкової, грошово-кредитної та амортизаційної політики.*

Реформування податкової політики має передбачати зниження податкового тиску при дотриманні принципу рівномірності оподаткування. Щодо майнового потенціалу, то безпосередній вплив на його відтворення здійснює податок на прибуток,

тому що в залежності від його ставки регулюється обсяг чистого прибутку підприємства, який залишається у його вільному розпорядженні і може бути використаний для відтворення об'єктів майнового потенціалу.

Грошово-кредитна політика впливає на відтворення об'єктів майнового потенціалу через регулювання інфляційних процесів в країні та шляхом встановлення НБУ рекомендованих процентних ставок банківських кредитів. Зростання темпів інфляції впливає на спроможність підприємств до відтворення їх майнового потенціалу – вона знижується. Те саме відбувається і коли зростають процентні ставки за кредитами, оскільки господарюючі суб'єкти не можуть залучити тимчасові грошові ресурси для оновлення та інноваційного розвитку власних майнових об'єктів.

Амортизаційна політика формує економічний механізм утворення джерел фінансових ресурсів цільового призначення, які мають бути використані на оновлення об'єктів майнового потенціалу.

3. *Активізація горизонтальних господарських зв'язків між багатьма підприємствами і організаціями або вдосконалення територіальної організації виробництва.* Даний напрям реалізується через утворення об'єднань господарюючих систем, які поєднують рухомі та нерухомі майнові ресурси і таким чином створюють передумови для отримання в майбутньому переваг для відтворення об'єктів майнового потенціалу, які набагато перевищують

можливості окремо взятих підприємств. Об'єднані підприємства з більшою ефективністю можуть здійснювати відтворення як за рахунок самофінансування, так і залучаючи зовнішні інвестиції.

4. Стан об'єктів майнового потенціалу.

Кількісний та якісний стан майнових об'єктів безпосередньо впливає на обсяги необхідного відтворення, його вид та джерела здійснення. Майновий потенціал, який містить морально та фізично зношені засоби, вимагають більших інвестицій, акумуляції внутрішніх джерел фінансування та розширеного типу відтворення. Об'єкти ж майнового потенціалу, які утворені та використовуються на основі інноваційної моделі розвитку, потребують значно менших інвестиційних вкладень.

5. Ефективність господарського потенціалу.

Майновий потенціал підприємства реалізується в процесі діяльності останнього через величину господарського потенціалу, який відображається випуском (доходом, виручкою), чистим доходом та елементами доданої вартості підприємства [11, с. 13-16]. Найбільш оптимальні результати відтворення об'єктів майнового потенціалу можливі за умови максимальної економічної віддачі цих об'єктів в процесі господарювання.

6. Розвиток орендно-лізингових відносин. У підприємств для формування об'єктів майнового потенціалу часто не вистачає власних коштів, інвестиційних ресурсів і можливостей залучити зовнішніх інвесторів. Розв'язати такі проблеми можна за умови використання лізингу, який є специфічною формою фінансування капіталовкладень і може певною мірою виступати альтернативою банківському кредитуванню.

7. Науково-технічний прогрес. Використання підприємствами сільського господарства нової техніки, технологій та інформаційних систем дає можливість збільшити продуктивність та якість здійснювати оновлення майнового потенціалу. Основними перевагами формування об'єктів майнового потенціалу на основі науково-технічного прогресу є досягнення більш високих показників продуктивності, потужностей, швидкості, енергозбереження тощо при одночасному зниженні витрат на обслуговування цих об'єктів у розрахунку на одиницю обсягів господарювання. Науково-технічний прогрес дає можливість сформувати більш досконалу структуру майнового потенціалу, об'єкти якого будуть давати максимальну віддачу при мінімальних затратах на їх обслуговування.

Процес формування та обсяги майнових ресурсів, які залучаються в господарський процес, багато в чому залежать від рівня відтворення основних засобів підприємств. Результати проведеного статистичного аналізу головних показників оцінки стану та руху основних засобів підприємств сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг свідчать про досить низькі темпи відтворення майнового потенціалу господарюючих систем [5-7]. У 2007 році порівняно з 2005 знизився відсоток оновлення основних засобів – з 8,5 до 7,3 %, що свідчить про нецільове використання амортизаційних відрахувань та нераціональну амортизаційну політику підприємств. Крім того, часто норми амортизації виявляються заниженими. У 2007 році цей середній показник становив 5,3 %. Найбільші нарахування на амортизацію здійснювались у Закарпатській (8,8 %), Донецькій (8,7 %) та Тернопільській (8,5 %) областях, найменші у Чернігівській та Житомирській областях (по 3,2 %). Негативно впливає на формування майнового потенціалу сільськогосподарських підприємств України й те, що ці підприємства у своїй діяльності протягом 2007 року використовували 7,6 % повністю зношених

майнових ресурсів, що на 0,7 відсоткових пунктів більше порівняно з 2005 роком. Рівень повністю зношених основних засобів по регіонах України коливається в межах від 1,1 % у Закарпатській області до 17,8 % у Херсонській.

У цьому зв'язку одним з першочергових завдань в управлінні майновим потенціалом є відтворення його об'єктів у формі необоротних та оборотних активів, а також елементів інтелектуального капіталу. Об'єкти майнового потенціалу можна відтворити, використовуючи постійні (безповоротні), тимчасові (поворотні) джерела, а також цільові надходження коштів та благодійні внески. Вплив основних джерел відтворення об'єктів майнового потенціалу представлений на рис. 2.

Базою постійних джерел відтворення об'єктів майнового потенціалу є амортизація, прибуток, внески засновників та державне фінансування з бюджету, яке здійснюється на безповоротній основі. При відсутності необхідних обсягів власних фінансових ресурсів для відтворення потенціалу підприємства можуть залучити короткострокові та довгострокові тимчасові (поворотні) джерела, серед яких виокремлюються кредити, лізинг (оренда), кредиторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги) та поворотне бюджетне фінансування.

Серед інструментів відтворення об'єктів майнового потенціалу, крім безпосередніх джерел, використовуються й супутні, які в процесі свого використання утворюють постійні джерела фінансування. Це дотації з бюджету та виручка від ліквідації активів. Ці фінансові ресурси як джерела відтворення досить суперечливі, оскільки вони включаються до складу доходів підприємства і утворюють його прибуток. Виникає питання – чи є вони джерелом відтворення. На нашу думку, джерело відтворення – це те, що додає вартості об'єктам майнового потенціалу. Дотації надаються державою для подолання збитковості господарювання, тоді про яке відтворення може йти мова? У свою чергу, виручка від ліквідації активів відображає процес реалізації на підприємстві та утворює прибуток, який сам по собі є джерелом відтворення. Виокремлюючи ці інструменти як самостійні джерела відтворення, до них потрібно було б порівняти фінансові результати від реалізації асортименту господарювання, фінансової й інвестиційної діяльності. А це, на нашу думку, було б хибним підходом.

Постійні та тимчасові джерела відтворення об'єктів майна збільшують сукупні ресурси підприємства, які будуть використані ним в процесі оновлення потенціалу. Але економічна природа цих джерел різна. Так, якщо тимчасові джерела тільки нарощують майновий потенціал, то постійні ще й спрямовуються на покриття вартості використання як кредитів, так і лізингу. Якщо підприємство не має можливості сплатити проценти за користування кредитно-лізинговими коштами або отримує збитки, вартість майнового потенціалу буде зменшуватись.

При виборі джерел фінансування процесу відтворення майна підприємств важливу роль можуть відігравати банківські депозити. Так, наприклад, якщо ставка на депозит є вищою порівняно з процентом за використання банківського кредиту, суб'єкту господарювання вигідно користуватись тимчасовими ресурсами, нарощуючи таким чином постійні джерела відтворення потенціалу, акумулюючи їх в банку і розраховуючись при цьому за зобов'язаннями, здійснюючи відтворення та отримуючи приріст фінансових ресурсів за умовами депозитного договору.

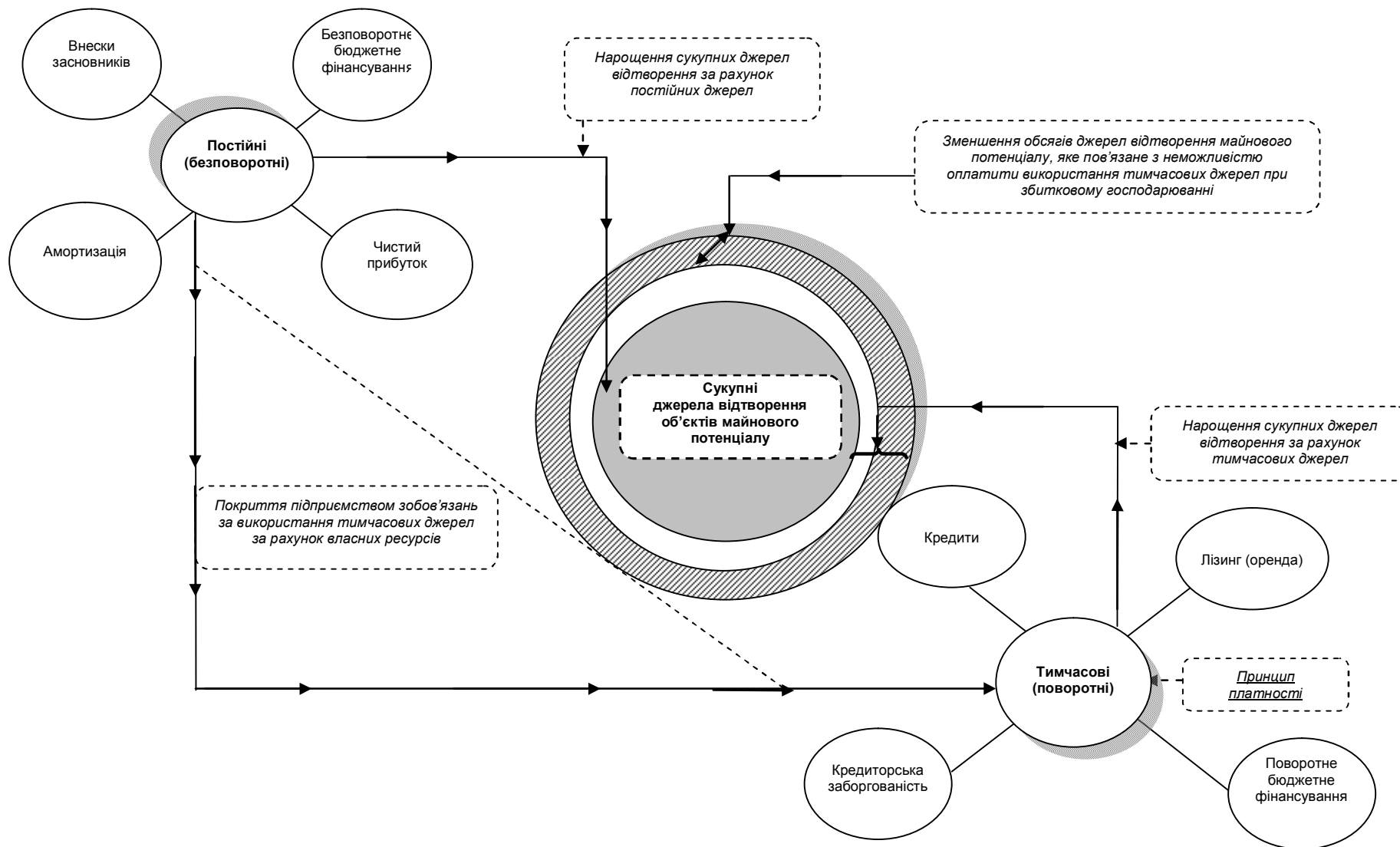

Рис. 2. Джерела відтворення майнового потенціалу підприємства

О.Є. Гудзь [1, с. 45] наводить структуру джерел фінансування основних засобів агроформувань України протягом 2000 – 2007 років. За свідченням статистичних даних, у 2007 році найбільшу питому вагу в структурі джерел формування майна агроформувань України становить прибуток, за ним йдуть кредиторська заборгованість та інвестиції. Важливо відзначити й негативну тенденцію останніх років щодо обсягів інвестицій, які залучаються при формуванні майнового потенціалу.

З метою врегулювання проблемних питань відтворення об'єктів майнового потенціалу, на думку автора, підприємствами аграрного сектору доцільно розробляти на кожний календарний рік план відтворення об'єктів майнового потенціалу, який буде включати вид відтворення, перелік об'єктів майна, яке буде оновлюватись у поточному періоді, та джерела, що будуть використані підприємством з цією метою. Вихідними даними можуть виступати результати паспорту моніторингу майнового стану підприємства та внутрішня інформація про моральний та фізичний знос об'єктів майна, яке є на обліку у господарюючій системі.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що відтворення об'єктів майнового потенціалу є системним процесом, продуктивне використання якого дає можливість в цілому розвиватись суб'єкту господарювання. В сучасних непростих умовах господарювання, підприємства АПК для покращення власного фінансово-господарського потенціалу мають застосовувати інноваційне розширене відтворення об'єктів майнового потенціалу, що дасть можливість оптимізувати ефективність формування та використання даних об'єктів.

Подальші дослідження автора будуть направлені на обґрунтування оптимізації структури джерел відтворення об'єктів майнового потенціалу підприємств АПК. Серед джерел відтворення об'єктів майнового потенціалу особлива увага буде приділена вивченню амортизації як основного внутрішнього джерела відтворення.

Список використаної літератури:

1. Гудзь О.Є. Дієвість кредитного механізму щодо розвитку продуктивних сил аграрного сектора економіки України в умовах викликів та запитів сьогодення: матеріали Міжнародної наукової конференції [“Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодення”], (Київ, 20 березня 2009 року) / Національна академія наук України, Рада по вивченню продуктивних сил. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 1. – 2009 – С. 44 – 47. 2. Економічна енциклопедія: у 3 томах. /

[редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000. Т. 1. – 2000. – С. 864. 3. Ішук С.О. Виробничий потенціал промислових підприємств: проблеми формування і розвитку: монографія / Ішук С.О. – Львів: ІРД НАН України, 2006. – С. 278. 4. Котковський В.С. Відтворення основних засобів та його фінансове забезпечення на підприємствах залізничної промисловості України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / В.С. Котковський. – К., 2001. – С. 17, [1]. 5. Основні засоби України у 2005 р.: статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2006. – С. 370. 6. Основні засоби України у 2006 р.: статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2007. – С. 302. 7. Основні засоби України у 2007 р.: статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2008. – С. 294. 8. Підлісецький Г. Економічні проблеми технічного забезпечення сільського господарства / Г. Підлісецький, В. Товстоляк // Економіка України. – 2008. - №11. – С. 81-87. 9. Старицький Т.М. Раціональне відтворення основного капіталу в сільському господарстві: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.07.02 “Економіка сільського господарства і АПК” / Т.М. Старицький. – К., 2006. – С. 20, [1]. 10. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посібник [Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І.]. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 316. 11. Цал-Цалко Ю.С. Стан і розвиток економічного потенціалу аграрного та промислового секторів національного господарства України: монографія / Ю.С. Цал-Цалко, О.Г. Денисюк, Ю.Ю. Мороз. – Житомир: ЖОО ГО “Спілка економістів України”, 2009. – С. 218. 12. Швець Н.В. Організаційно-економічний механізм управління відтворенням основних засобів підприємства (на прикладі підприємств хімічної промисловості): автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 “Економіка, організація і управління підприємствами” / Н.В. Швець. – Д., 2005. – С. 19, [1].

ДЕНИСЮК Олена Григорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– формування та розподіл національного багатства підприємствами України;
– управління потенціалом суб'єктів господарювання України